

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ТРАНСПОРТНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
БІБЛІОТЕКА

КОЗАК МАМАЙ – ГЕНЕТИЧНИЙ КОД НАЦІЇ

Тематичний огляд

Київ 2023

Козак Мамай – генетичний код нації: тематичний огляд/ НТУ, Бібліотека;
укладачі : зав. інформаційно-бібліографічним відділом Л. В. Колісник,
головний бібліограф Н. Д. Валітова. – Київ : НТУ, 2023. - 11 с.

Козак Мамай – ідеалізований образ козака та своєрідний духовний символ в Україні. У думках і помислах українців він уособлював народну силу духу, незламність волі у святій боротьбі з поневолювачами.

Пізнання феномену “Козака Мамаю”, як своєрідної системи, в якій відображено не лише історичні реалії козацтва, але зашифровано сокральну суть генетичного коду нації, неможливо без заглиблення у міфологічний світогляд та космологічні знання наших пращурів.

Читачам, які зацікавлені в більш поглибленому вивченні образу Козака Мамаю ми пропонуємо рекомендаційний список літератури.

В кожній оселі потомствених козаків і простих селян у XVII – XIX століттях прикрасою помешкання була картина із зображенням козака-бандуриста. Назва картини «Козак Мамай». Ця найулюбленіша картина відбивала світогляд українського народу.

Бандурист уособлював козацтво: одбиваючись від усяких нападників, він плекав одвічну надію – не воювати, не грабувати, не гнобити нікого, а в себе вдома – будувати, працювати.

Мандрівний запорожець – козак Мамай, вояка і гультай, філософ і жартівник, бандурист і співак, і, заразом, - монах.

Мамай для нас є Спасом – втіленням божественної сутності в людині, здатною своїм подвигом, пробудити народ до великих звершень. Воїнів, що принесли себе в жертву в ім'я збереження Роду, ми вважаємо спасителями. Мамай-воїн жертвує собою на полі бою, здобуваючи царство на Богом даній Землі.

Козак Мамай – це ідеал українського народу, це образ людини, яка має власну гідність, і яка створила власний духовний простір. Це возвеличує душу українського народу.

Якщо подивитись на картину «Козак Мамай» і зображення українського герба – тризуба, то неважко помітити, що маємо справу з одним і тим же символом, однією і тією ж моделлю. Тільки Мамай це образне виявлення, а тризуб – графічне. А, можливо, ознака стану найвищої гармонії – єднання душі і тіла, соборності духовного й матеріального світу. Козака Мамаю малювали на стінах і на скринях, на кахлях і на вуликах як священний оберіг добробуту та ладу в господарських і духовних справах. Цим він близький до християнського Миколи-угодника, що теж знаний серед українського народу.

Козаки, кобзарі, характерники України, історично узаконені офіційним документами XIV – XVII – XX століть, спромоглися створити з прабатьківських, ще дохристиянських, традицій образ національного Спасителя й нарекли його Козаком Мамаєм. Це збірний образ, в якому уособлювалося все козацтво, так би мовити – «пам'ятник невідомому козакові».

Дивлячись на картину «Мамай» ми бачимо, що козак сидить схрестивши ноги у «позі лотос». Граючи на бандурі, він розпочав медитацію. Його астральне тіло вийшло з фізичного і полетіло далеко в тили ворога, пройшовши крізь мури і стіни, зайшовши до султана чи короля, і отримавши таємну інформацію, повертається до свого головного господаря – козака-характерника, козака Мамаю. А він уже, зайшовши до отамана чи гетьмана, доповідає йому про почуте і бачене. Не випадково, що кожен гетьман

козацький мав при собі декількох козаків-характерників. А потім дослідники дивувались, що у Богдана Хмельницького була найкраща розвідка у світі...

Козак Мамай на знаменитій народній картині символізує український народ. Він сидить на своїй землі під рідним небом. Вгорі цієї картини ми бачимо зображення Сонця й Місяця, Бога дня і Бога ночі. Цей символ – стан двох світів – великої і важкої місії нашого народу, що розпочалася за доби запорожців. Така місія триватиме і в складному ХХІ столітті.

Важливим атрибутом у картині «Козака Мамаю» є митра –кошовий головний убір. Митра в Мамаю прикрашена пір'ям, що вказує на зв'язок з небесними силами. Поряд – золота чаша, призначена для ритуального споживання вина.

Мамай грає на кобзі, на його обличчі спокій, очі дивляться у вічність. За спиною козака встромлений у землю спис, до якого прив'язаний кінць – вірний товариш і побратим козака. Кінць став символом волелюбності, вірної дружби, відданості, готовності до самопожертви.

Кобза (або бандура) у часи козацького лицарства була найбільш поширеним музичним інструментом. Козаки не полишали її ні в дорозі, ні в бою, маючи її за «дружину вірну».

Люльки. Неможливо уявити справжнього козака без шаблі та рушниці в бою, так само – без люльки. Паління хоча й вважалося в народі справою гріховною, проте козак не міг розлучитися зі своєю єдиною розвагою у степовій самотності. Люлька на той час була ознакою молодечтва і особливо шанувалася козаками.

Зброя. Обов'язковим елементом військового спорядження козака на картинах є зброя. На озброєнні козаків були шаблі, рушниці, пістолі, списи, луки та інші, менш поширені види холодної та вогнепальної зброї. Козак особливо любляв шаблю, що стала символом сили, військової доблесті, перемоги.

Рушниці. Козацьке військо було озброєне і ручною вогнепальною зброєю, що посвідчують численні згадки в думках, історичних піснях. Кожний козак міг мати не одну, а кілька рушниць. На картинах малярі зображали біля козака зазвичай лише одну рушницю.

Сумки. Серед особистих речей козака часто трапляється сумка. В описах картин різними дослідниками вона ще називається: лядунка, саква, мішечок, кошель, торбинка, За формою сумки різноманітні: прямокутні, з округленим дном, у вигляді трапеції або серця. Як правило, усі вони червоного, рідше – коричневого та зеленого кольорів. Сумки могли використовуватися для зберігання огнива, різка з тютюном, куль.

Курган (могила). На задньому плані деяких картин малярі розміщували зображення кургану, який у народі називали «козацькою могилою». Як відомо над похованнями козаків робили насипи. Водночас могила – це і символ спадкоємності, єдності поколінь козацького роду. Адже в могилах спочивають діди, прадіди, а їх сини вершать розпочату ними справу.

Ім'я Мамай означає «ніхто». Це захісне ім'я, яким називалися при зустрічі з випадковими людьми в Дикому Полі. Той, хто знає твоє справжнє ім'я, має доступ до тебе, зокрема, може на тебе впливати через магичні дії. Водночас, окрім «ніхто» ім'я Мамай означає «будь-хто». Сенса у тому, що пошук власного божественного «Я» відкритий для всіх.

Він ніхто, і він – усе. Тотем, богатир-першопредок, вояк-жрець, рахман, волхв, спаситель і мандрівний само кобзар, характерник. Це він зберігає дерево роду. Страж і охоронець, спаситель і мандрівний самотній лицар. Він вічний.

Подивіться на його головний образ в Києві на Майдані Незалежності,
Ото він і є – справжній!

І здибались коні і рвали вуздечки,
Тремтіло у змилених коней сердечко.
Копитами землю щосили гребуть,
Свого побратима козака несуть.

Поникли, нагнулись малинові стяги,
І залпи лунали, як символ відваги.
Взяла у обійми Мамаєва земля,
Земля ж знов родила собі немовля.

Нащадок, про подвиг дідів пам'ятай...
І дух свій за срібники не продавай!
Заможнім свій край для онуків творіть!
Щоб з віку у вік було краще їм жити!

Образ Козака Мамаю у літературі.

Авдєєнко А. І. Запорожський князь Мамай. – Київ : Софія, 2014. – 128 с.

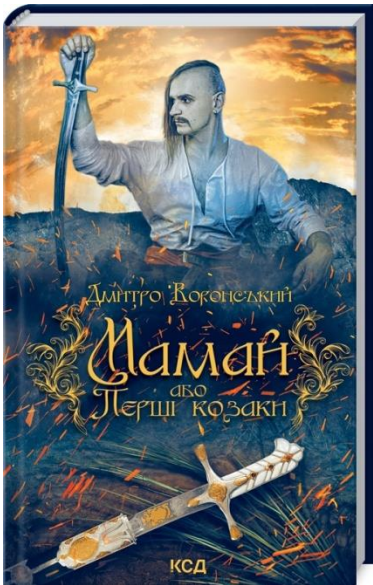
В новій книжці академіка Андрія Авдєєнка «Запорожський Князь Мамай» стерта ще одна біла пляма (лакуна) в історії України. Ця книжка є ще однією цеглиною в стіну відродженої історії Держави. Це ще одне підтвердження того, що територія Порогів, Великого Лугу та Криму є однією культурою споріднених Родоводів, які сформували Культуру Запорожського Коша - це Центр-Ядро

Історії України.

Бушак С., Сахарук В., Забашта Р. Козак Мамай : альбом. – Київ : Родовід, 2008 . -304 с.

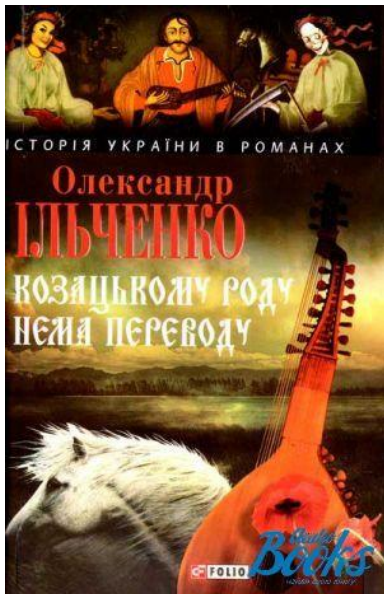
Альбом містить наукову розвідку, присвячену образу Козака Мамаю, зі спробою прочитання його культурного «ідентифікаційного» коду. В Україні «Козак Мамай» був і залишається надзвичайно популярним твором, ставши своєрідною візитною карткою українського давнього мистецтва. Ще у ХІХ столітті зображення «мамаїв» було поширеним серед найрізноманітніших верств суспільства – його можна було зустріти на картинах, гравюрах, деталях житла та побуту. До його образу звертались не лише народні, а й професійні художники: Тарас Шевченко, Ілля Рєпін, Георгій Нарбут, Давид Бурлюк та інші. Це видання представляє дослідження, яке охоплює постання «Мамаїв» в топонімічних назвах, їхній зв'язок з вертепними виставами, традиціями українського кобзарства, іконописом, народним малярством.

**Воронський Д. Мамай або перші козаки. –
Харьків. –КСД, 2022. – 336 с.**

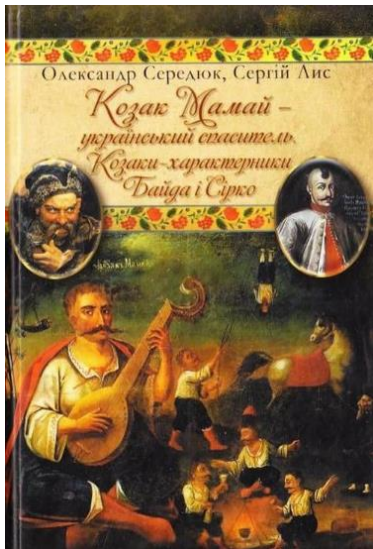
Початок XVI століття. Бачить уві сні Роман місто, яке у вогні зникає. Мабуть, віщує це долю непросту, життя, сповнене пригод та боротьби... Матір, щоб відігнати зло, дарує сину срібний оберіг із дивним символом. Та що юнаку до віщувань? Роман зустрічає кохану дівчину та з вірним побратимом Іваном долучається до козацької ватаги, де вони отримують прізвиська — Мамай і Голота.

Якось козаки беруть у полон посла кримського хана. Той бентежить Мамая звісткою: амулет, що у нього на грудях висить, — це родовий знак династії Гераїв. Тут прихована якась таємниця? Збрехав посол чи ні — то час покаже. А зараз Мамай і Голота приєднуються до війська князя Острозького, щоб боронити рідну землю...

**Ільченко О. Козацького роду нема
переводу. – Харків : Фоліо, 2020. – 704 с.**

Події в романі відбуваються після смерті Богдана Хмельницького. Автор розповідає про пригоди Козака Мамая — мандрівного запорожця, вояки і гультя, жартуна і філософа, безстрашного лукавця і навіть... чаклуна, який може покликати на допомогу магичні сили, рятуючись від небезпек. Якось Ільченко сказав: «Коли в скрутну хвилину люди не плачуть, а сміються, вони — проти будь-якого ворога дужчі». Про це його роман-епопея, який за всіма параметрами підпадає під визначення «шедевр» і який критики ставлять в один ряд з творами Сервантеса «Дон Кіхот» і Рабле «Гаргантюа і Пантагрюель».

Сердюк О., Лис С. Козак Мамай – український спаситель. Козаки – характерники Байда і Сірко. – Київ : Видавництво Фоп Стебляк, 2017. - 80 с.

Козак Мамай — ідеалізований образ козака та своєрідний духовний символ в Україні. Оповіді про козака-бандуриста зустрічаються серед народних легенд, переказів та наказок. На картинах малювали у супроводі сакральної для українців символіки — кобзи, що є символом національних традицій та співучої душі народу; коня, що є символом війни, некерованого гніву та хоробрості; дуба, що символізує могутність та генетичну чистоту роду. Козак у думках і помислах українців олицетворював народну силу духу, незламність волі у боротьбі з поневолювачами.

Рекомендаційний список літератури.

Апанович О. Розповідь про запорозьких козаків. – Київ: Дніпро, 1991. – 335 с.

Бушак С., Сахарук В., Сахарук І. Козак Мамай. – Київ: Родовід, 2008. – 83 с.

Грушевський М. Історія України-Руси. Том VII. – Київ: Наукова думка, 1995. – 365 с.

Гуртовий Г. Волинь – край козацький. – Луцьк: Надстир'я, 2000. – 338 с.

Журавльов Д. Усі гетьмани України. – Харків: Фоліо, 2012. – 508 с.

Канигін Ю. Шлях аріїв. – Київ, 2000. – 317 с.

Попельницька О., Оксевич М. 100 великих міфів України. – Київ: Арій, 2009. – 321 с.

Сердюк О., Лис С. Козак Мамай – український Спаситель. Козаки-характерники Байда і Сірко. – Київ: ФОП Стебляк, 2017. – 63 с.:

Шилов Ю. Джерела витоків української етнокультури XIX тис. до н. е. – II тис. н. е. – Київ: Арарта, 2002. – 391 с.

Щербаківський Д.М. Козак Мамай: мистецько-етнографічні праці.– Харків: Факт, 2008.– 512 с.

Украинские народные картины «Казачи-мамаи» [Изоматериал] / сост., авт. предисл. П. Белецкий.– Ленинград: Аврора, б. г.– 17 живопись.

Яворницький Д. Історія запорізьких козаків. Том II. – Львів: Світ, 1991. – 392 с.

Наукові статті.

Білецький П. Українські народні картини “Козака Мамає” //Родовід. – 1997. – Ч. 2(16).

Бушак С. “Козак – душа правдивая” //Образотворче мистецтво. – 1998. № 2.

Василькевич Г. Міфопоетика фольклорного образу змія в баладі «Юрій і цмок» // Міфологія і фольклор. – Львов: 2009. - № 1(2). – С. 37

Держко О. Козацькому роду нема переводу, або ж історія козака Мамає // Україна. – 1990. - № 38.

Дашкевич Я. Східні джерела іконографії «Козака Мамає» // Щлях перемоги. – 1992.- №11. – С.22 -24.

Каганець І. Велика українська гра // Персонал плюс. – 2008. - №14. – С. 12

Лиша Р. Сторони Всесвіту // Образотворче мистецтво. – 1996. - №1. – С. 40-41.

Матеріали до каталогу Волинської ікони XVI – XVIII століть з фондів Волинського краєзнавчого музею / С. Василевська, А. Вигоднік, Єлісеєва Т. , Низькохат О. // Пам’ятки сакрального мистецтва Волині на межі тисячоліть: питання, дослідження, збереження та реставрації: науковий збірник. – Луцьк: Надстир’я, 1999. - №6. – С. 148-169

Огнева О. Джерела з історії україно-калмицьких зв’язків // Східний світ. – Київ: Видавництво Інституту сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАНУ, 2012. - №1. – С. 93-94

Пономаренко Б. Візитна картка самобутності // Українська культура. – 2009. - №2 (989). – С. 48

Пошивайло Т. Народна картина “Козак Мамай” //Історія декоративного мистецтва України. – Київ, 2007.

Снітовський О. Козак Мамай єднає Україну // Віче. - 2015. - №27. – С. 7

Чорна М. Символіка української народної картини «Козак Мамай» // Артанія. – 2002. – С. 20-29

Щербаківський Д. Козак Мамай (народна картинка) // Народне мистецтво. – Київ, 1997. – №1. – С.18-22.